

FRAZEOLOGIZM VA IBORALAR: FARQLAR VA O'XSHASHLIKLAR

Jumayeva Sad barg Mirolimovna

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada frazeologizm hamda iboralarning qanchalik muhimligi, ularning o'ziga xosligi va tafovutlari haqida ma'lumot berilgan. Qolaversa, frazeologizm va iboralarning nutqdagi ifodaliligi, estetik zavq berishi, tilni yanada boy qilishi alohida ta'kidlab o'tilgan.

Kalit so'zlar: tilshunoslik, grammatika, xususiyat, estetik vazifa, madaniyat, barqaror birlik, tarkib, obrazlilik, ko'chma ma'no, kontekst, tasviriy vosita, frazeologik birliklar, madaniyat, leksik tarkib.

Annotation: This article provides information about phraseologism and the importance of phrases, their uniqueness and differences. In addition, the expressiveness of phraseologisms and expressions in speech, aesthetic pleasure, and enrichment of the language are emphasized.

Key words: linguistics, grammar, feature, aesthetic task, culture, stable unit, content, figurativeness, figurative meaning, context, figurative means, phraseological units, culture, lexical content.

KIRISH

Avvalo, til bu insonlar o'rtasida muloqotni ta'minlovchi vosita, ilm va yig'ilgan tajribalarni avloddan avlodga o'tkazuvchi, muhim xazinadir. Til – insonning ichki dunyosini, fikrlarini va hissiyotlarini ifoda etuvchi qudratli vosita. U orqali biz atrofimizdagi dunyoni anglaymiz, bilim o'rganamiz va o'z fikr-mulohazalarimizni boshqalarga yetkazamiz. Til nafaqat aloqa vositasi, balki milliy o'zlikni namoyon etuvchi kuchdir. Olimlarning ta'kidlashicha, dunyoda yetti mingga yaqin til bor va ularning ikki yuzga yaqini davlat tili, ya'ni rasmiy til sifatida foydalaniladi. Shuningdek, tillar xilma-xilligiga ko'ra guruh, oilalarga bo'linadi. Masalan, ingliz tili hind-yevropa oilasining German guruhiga kiradi, dunyoning eng ko'p ishlatiladigan tillaridan biri. Shu bilan bir qatorda, tilning boyligi va rang-barangligi undagi so'zlar, iboralar, frazeologik birliklar orqali namoyon bo'ladi.

Tilni yanada jozibali, tinglovchiga ta'sirli qilib yetkazishda xizmat qiladigan birliklar mavjud: frazeologizm, tasviriy ifoda, ibora... Birinchidan, frazeologizm atamasini o'rganadigan bo'lsak. Frazeologizm - bu tilning biror barqaror birikmasi yoki iborasi bo'lib, ko'chma ma'noda qo'llaniladi. Frazeologizm har qanday tilning o'ziga xos boyligi va madaniy xazinasidir. U xalqning hayoti, madaniyati va urf-odatlarini aks ettiruvchi ko'chma ma'noli

iboralar shaklida namoyon bo‘ladi. Frazelogizmlar tilni obrazli, ifodali va mazmunli qiladi, shu sababli ular nutqda alohida o‘rin egallaydi. U ikki yoki undan ortiq so‘zdan iborat barqaror birikmalarni anglatadi. Ushbu birikmalarning tarkibiy qismlari alohida ishlatilganda o‘z ma‘nosini bildiradi, biroq frazeologizm tarkibida ular butunlay boshqa ma‘noni anglatadi.

Frazelogizm - mustaqil til birligi, so‘zlashuvlarda va yozma nutq ishlatiladi. Quyidagi „qo‘l qovushtirmoq“, „ko‘ngli tog‘dek ko‘tarilmoq“, „og‘zidan gullar to‘kilmoq“ kabi birikmalar frazeologizmning yaqqol birikmasidir. Frazelogizmlar xalqning madaniyatini, tarixini va dunyoqarashini aks ettiradi. Qo‘shimcha tarzda aytganda, ular milliy o‘zlikni ifodalash vositasi bo‘lib, har bir xalqning tilida o‘ziga xos rang-baranglik yaratadi. Masalan, o‘zbek tilida “Bir bog‘ quloq” (diqqat bilan eshitmoq) yoki “Eshikni yopmasdan chiqib ketmoq” (biror masalani ochiq qoldirmoq) kabi frazeologizmlar xalqimizning turmush tarzi va odob-axloq me‘yorlarini ko‘rsatadi.

Eng asosiysi, frazeologiya - tilshunoslik sohasi frazeologizmlarni o‘rganadi, frazeologizm esa o‘sha ilmiy sohaga tegishli bo‘lgan til birligi sanaladi. Bular tilni yanada jonli, obrazli va sarmazmun ifodalashga yordam beradi, tilga estetik go‘zallik baxsh etadi. Shu sababli uni o‘rganish, to‘g‘ri qo‘llash til madaniyatining muhim qismi hamdir. Shuningdek, frazeologizmlar turli xil tasniflarga bo‘linadi. Ullar quyidagicha:

1. Frazelogik butunliklar: Ma‘nosi yaxlit va obrazli. Masalan: "Qora terga tushmoq" — juda ko‘p mehnat qilmoq.
2. Frazelogik birikmalar: Ma‘nosi birikmadagi so‘zlarning lug‘aviy ma‘nosiga qisman bog‘liq. Masalan: "Quloq solmoq" — tinglamoq.
3. Frazelogik iboralar: Rasmiy va turmushga oid birikmalar. Masalan: "Xayrli tun" — yaxshi kech tilash.

Asrlar davomida shakllangan frazeologizmlar og‘zaki nutqda, badiiy adabiyotda hamda publitsistikada o‘tkir, juda ta’sirchan tasviriy vosita sifatida keng qo‘llanadi. Yozuvchilar o‘z asarlarida frazeologizmlardan unumli foydalanish bilan birga, mavjud frazeologizmlarni asar ruhiga moslagan holda qisman o‘zgartiradilar, shu yo‘l bilan yangi iboralar yaratadilar. O‘zbek xalq yozuvchisi- Abdulla Qahhor, Oybek, G‘afur G‘ulom, Said Ahmad va boshqa yozuvchilar tomonidan ijod qilingan frazeologizmlar bunga misol bo‘la oladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Frazelogizmlarning Adabiyotdagi O‘rni va Ahamiyati haqida gapirsak, frazeologizmlar adabiyotda badiiy tasvir vositasi sifatida katta o‘rin tutadi. Ular asarlarning mazmunini boyitib, o‘quvchiga fikr va hissiyotni jonli, obrazli shaklda yetkazishga yordam beradi. Yozuvchi yoki shoir frazeologizmlarni qo‘llash orqali tilning estetik go‘zalligini namoyon etadi va milliy madaniyatni ifodalaydi.

NATIJALAR

Shu bilan birga qatorda, bir nechta so‘zlarning birikmasidan hosil bo‘lib, yaxlit bir ma‘noni ifodalaydigan til birligi ham bor. Bu iboradir. Ibora badiiy yoki obrazli ma’noga ega bo‘lib, aniq bir fikrni, hissiyotni ifodalashga yordam beradi. Iboralar ko‘pincha xalqning madaniyatini aks ettiradi. Uning xususiyati shundaki, iboraning tarkibiy qismi birgalikda yaxlit bir ma‘noni hosil

qiladi: do'ppisini osmonga otmoq - quvonmoq, qo'y og'zidan cho'p olmagan - yuvosh, kapalagi uchmoq - qo'rqmoq, yerga ura ko'kka sapchiydi - sho'x. Iboralar fikrni qisqa mazmunli ifodalashga yordam berib, ko'pincha ko'chma ma'noda ishlatiladi, lekin gohida bevosita ma'no bildirishi ham mumkin. Iboralar haqida aniqroq ma'lumotlar quyidagidek tahlil qilinadi: Iboralarning ta'rifi va xususiyatlari shuki, Iboralar odatda bir nechta so'zdan tashkil topadi va ular birgalikda yagona ma'noni ifodalaydi. Iboralarning asosiy xususiyatlari bulardan iborat:

1. Tarkibiy yaxlitlik: Iboraning tarkibidagi so'zlar o'z alohida ma'nosini saqlasa-da, birgalikda ishlatilganda butunlay yangi ma'no hosil qiladi. Bunga, "Qo'l uchida ishlamoq" – lozim darajada ishlamaslik ma'nosini bildirgan iborani misol tariqasida keltirish mumkin.

2. Obrazlilik: Iboralar xalqning hissiyotlari va tasavvurlarini ifodalaydi, fikrni jonli va ta'sirchan qiladi. Masalan: "Tosh yurak" – shafqatsiz odam.

3. Barqarorlik: Iboralar doimiy tarkibga ega bo'lib, ularning so'zlarini o'zgartirib bo'lmaydi.

4. Ko'chma ma'no: Ko'pincha iboralarning ma'nosi lug'aviy ma'nodan farq qiladi.

Shuningdek, iboralarning turlari ham mavjud. Iboralar ma'nosi va qo'llanishiga qarab turli turlarga bo'linadi:

1. Badiiy iboralar: Fikrni ta'sirchan va obrazli ifodalash uchun ishlatiladi: "Ko'ngli quyoshli" – quvnoq, baxtli.

2. Amaliy iboralar: Kundalik hayotda ishlatiladigan iboralar. Masalan: "Gapni aylantirmoq" – biror narsani to'g'ri aytmalik.

3. Barqaror iboralar: Ma'nosi keng ma'noda tushuniladi va keng doirada ishlatiladi: "Ichida gap saqlamoq" – sir saqlash.

4. Milliy iboralar: Har bir millatning madaniyatiga xos o'ziga xos iboralar: "O'tday yonmoq" – qattiq g'azablanmoq (o'zbekcha).

MUHOKAMA

Eng muhimi, frazeologizm va iboralar adabiyotning barcha janrlarini yanada yorqin va mazmunli qiladi. Adabiyot tilning estetik va badiiy imkoniyatlarini keng namoyon qiladigan soha sanalsa, bu jarayonda iboralarning o'rni va roli juda muhimdir. Iboralar adabiy asarlarda fikrni jonli, ta'sirchan va obrazli ifodalash vositasi bo'lib xizmat qiladi. Ular yozuvchi yoki shoirning fikrini o'quvchiga samarali va estetik jihatdan yoqimli yetkazishga yordam beradi. Bundan tashqari, obraz yaratishda qo'l keladi. Iboralar orqali asarlardagi qahramonlarning xarakteri, hissiyotlari va ichki dunyosi aniqroq ifodalanadi. Masalan: "Yuragi hovuchdek bo'lib qoldi" – qo'rqib ketdi. "Ko'zlari porladi" – xursand bo'lish, quvonchni ifodalash.

Iboralar nutqqa emotsional ta'sir kuchini beradi va asarning hissiy samarasini oshiradi. Masalan, mashhur va serqirra Cho'lpon, Oybek kabi yozuvchilarning she'riyatida iboralarning badiiy kuchi sezilarli. Adabiyotda iboralardan foydalanish yozuvchining mahoratini ko'rsatadi. Masalan: Abdulla Qodiriyning "O'tkan kunlar" romanida xalqona iboralar, masalan, "Kunidan kechdi" (hayotdan umid uzdi) yoki "Qosh bilan ko'z oralig'ida" (tez va kutilmaganda) kabi

iboralar hayotning realliklarini yorqinroq tasvirlaydi. Iboralarning Adabiyotdagi Ahamiyati muhim rol oynaydi:

1. Adabiy asar tilini jonlantiradi: Iboralar tilni badiiylashtirib, nutqning ritmini va musiqiyligini oshiradi.

2. Mazmunni boyitadi: Iboralar bir necha so‘z orqali chuqur ma’no beradi va o‘quvchining tasavvurini kengaytiradi.

3. Tarbiya vositasi sifatida xizmat qiladi: Iboralar orqali o‘quvchi milliy qadriyatlar va axloqiy me’yorlar haqida bilim oladi.

Til boyliklarining muhim bo‘lagi bo‘lgan iboralar va frazeologizm bir-biriga yaqin tushunchalar bo‘lishiga qaramasdan , ularning asosiy farqlari ham mavjud, ya’ni Iboralar va frazeologizmlar ko‘pincha bir xil tushunchalar deb qabul qilinadi, lekin bilishmaydiki, ular bir-biridan farqlanadi.

Quyida ularning muhim farqlariga to‘xtalamiz :

Frazeologizm tuzilishi jihatdan barqaror so'z birikmalari bo'lsa , iboralar bo'shroq va aniq shaklga ega emas. Ma'no jihatdan esa frazeologizm ko'pincha ko'chma ma'noda ishlatiladi. Iboralar asosan ko'chma , shuningdek, aniq ma'noda ham ishlatilishi mumkin. Tarkibi bo'yicha ham quyidagi tafovutlarga ega : frazeologizm elementlari o'zgarmas , leksik tarkibi qat'iy , lekin iboralarning tarkibi haqida bunday deya olmaymiz. Ya'ni iboralar o'zgaruvchan va kontekstga moslashuvchan hisoblanadi. Buni yaqqol misollarda aniq tushunib olish mumkin :

frazeologizm misollari : ko'ngli yayradi - xursand bo'ldi, tilini tishlab qolmoq - jim bo'lib qolmoq , indamaslik yoxud gapirmaslik , qo'l qovushtirib turmoq - hech narsa qilmaslik, ya'ni. hech qanday faoliyat ko'rsatmaslik . Oltin boshli - dono , aqlli, bilimdon , zukko . Boshini egmoq – to‘g‘ri javob bermoq yoki biror bir aybni, qilingan xatolarni tan olish.

Ibora misollari : yuqori ruhda - xursand, shod va baxtiyor, samarali ishlash - foydali ish qilish, o'ziga hamda jamiyatga foydasi tegadigan faoliyat bilan shug'illanmoq , ichki xotirjamlikni saqlash- tinchlanish. Juda ham yuksak darajada – yuqori , oliy darajada. Qattiq mehnat qilish – ko‘p va tez ishlash va hokazo.

Frazeologizm tarkibidagi so'zlar o'z ma'nosini yo'qotib , umumiy ma'noni anglatadi. Iboralar esa tarkibidagi so'zlarning ma'nosi ko'proq bir- biriga yaqin bo'ladi.

Endi esa ularning o'xshashlik jihatlarini ko'rib chiqamiz. Frazeologizm va iboralar , ikkalasi ham tilning barqaror birliklari hisoblanib , tarkibi o'zgaruvchan yoki ozgina o'zgaradi. Har ikkisi ham o'z tarkibidagi so'zlar ma'nosidan tashqari , butun bir yaxlitlik ma'noni ifodalaydi. Nutqni boyitadi , ifodaviy qilishiga yordam beradi. Qolaversa, har ikkisi ham milliy madaniyat va mentalitetni aks ettirishga xizmat qiladi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, frazeologizmlar va iboralar tilda o'z o'rniga ega bo'lgan birliklardir. Frazeologizmlar qat'iy tarkibiy tuzilishi , ko'chma ma'nosi bilan nutqni ifodaviyligini kengaytiradi. Iboralar esa o'zining moslashuvchanligi orqali mazmunni boyitadi va har xil kontekstlarda qo'llaniladi. Har ikkisidan ham o'rinli foydalanish tilning boyligini namoyish etadi

. Natijada, til ifodali va mazmunli bo'ladi. Shuni ham aytib o'tish joizki, Frazologizm — bu tilning estetik boyligi. U milliy tilning nafisligini, xalqning ruhiyatini va o'ziga xos madaniyatini aks ettiradi. Frazologizm hamda iboralarini o'rganish, so'zlashish jarayonida ularni o'rinli qo'llash va ulardan to'g'ri foydalanish nafaqat til boyligini oshiradi, balki madaniyatni ham asrab-avaylashga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Wikipedia<https://uz.wikipedia.org>Frazologiya
2. Wikipedia<https://uz.wikipedia.org>Frazologizm
3. audiobook.uz<https://audiobook.uz>Frazologik iboralar va ularga misollar (iboralarga misollar)| Ўзбек Т
4. Wiktionary<https://uz.wiktionary.org>Vikilug‘at:Iboralar
5. Wikipedia<https://uz.wikipedia.org>Til
6. Wikipedia<https://uz.wikipedia.org>Ingliz tili
7. Wikipedia<https://uz.wikipedia.org>Tillar oilasi
8. Wikipedia<https://uz.wikipedia.org>Jahon tillari
9. Wikipedia<https://uz.wikipedia.org>Janr